

Volum coordonat de
Ovidiu Caraiani

Dreptate sau moralitate?
O introducere în filozofia politică
a lui John Rawls

Ediția a doua, revizuită și adăugită

EDITURA CARTEX

CUPRINS

Notă lămuritoare despre ediția a doua, revizuită și adăugită	9
Cuvânt-înainte: Despre proiectul unei „utopii realiste” (Ovidiu Caraiani)	11
SECȚIUNEA I: TEXTE ORIGINALE	
John Rawls - O teorie a dreptății (fragmente)	17
Partea întâi. Teoria	19
Capitolul I. Dreptatea ca imparțialitate (<i>justice as fairness</i>)	19
§ 1. Rolul dreptății	19
§ 2. Subiectul dreptății	23
§ 3. Ideea principală a teoriei dreptății	28
§ 4. Poziția originară și problema justificării	34
§ 9. Câteva observații despre teoria morală	39
Capitolul II. Principiile dreptății	43
§ 10. Instituțiile și dreptatea formală	43
§ 11. Două principii ale dreptății	47
§ 15. Bunurile sociale primare ca bază a așteptărilor	52
§ 16. Poziții sociale relevante	57
Capitolul III. Poziția originară	63
§ 20. Natura argumentului în favoarea concepțiilor dreptății	63
§ 24. Vălul de ignoranță	66
§ 25. Raționalitatea părților	72
§ 26. Raționamentul care conduce la cele două principii ale dreptății	80
Partea a doua. Instituții	85
Capitolul IV. Libertățile de bază egale pentru toți	85
§ 33. Libertatea de conștiință egală pentru toți	85
§ 39. Definirea priorității libertății	89

Capitolul V. Distribuția	96
§ 46. Cazuri suplimentare referitoare la prioritatea dreptății	96

Partea a treia. Scopuri	97
Capitolul IX. Dreptatea ca bine	97
§ 79. Ideea de uniune socială (<i>social union</i>)	97
§ 82. Rațiunile în favoarea priorității libertății	106
§ 87. Remarci finale despre justificare	113

SECȚIUNEA A II-A: STUDII INTRODUCȚIVE	125
--	-----

Ovidiu Caraiani

1. Cât de imparțială este dreptatea ca imparțialitate?	127
1.1. Dreptatea instituțiilor și dreptatea persoanelor	128
1.2. Subiectul moral și scopurile sale	134
1.3. Teoria politică a dreptății	138
1.4. Neutralitate și consens	141

Onora O'Neill

2. Despre metoda Teoriei dreptății	149
2.1. Criterii constructive pentru raționamentul etic	149
2.2. Dreptatea ca imparțialitate: „Poziția originară”	152
2.3. Poziția originară: abstractizare sau idealizare?	156
2.4. Acordul ipotetic și echilibrul reflectiv	161
2.5. Ale cui judecăți bine chibzuite?	163

Thomas Pogge

3. Esența demersului rawlsian	169
3.1. Problema dreptății	169
3.2. Relevanța structurilor	186
3.3. Consecinționismul concepției rawlsiene despre dreptate	196

Rex Martin

4. De la O teorie a dreptății la Liberalismul politic	213
4.1. Introducere	213
4.2. Primul principiu: libertățile de bază egale pentru toți	214
4.3. Al doilea principiu: Dreptatea economică distributivă	217
4.4. Poziția originară	220
4.5. Câteva probleme dificile din O teorie a dreptății	224
4.6. Noua teorie rawlsiană	226
4.7. Consensul prin suprapunere parțială	229

Catherine Audard

5. Stabilizând democrația: propune Rawls o concepție despre cetățenie?	239
5.1. „Fragilitatea” democrației	240
5.2. Rawls despre „Rațiunea publică liberă”	249
5.3. „Rațiunea publică” în context	260
5.4. Eul moral „fragmentat”	268
5.5. Elemente pentru o nouă concepție despre cetățenie în opera lui Rawls	274
5.6. Concluzie	276
6. Scrierile lui John Rawls	281
7. Scrieri despre John Rawls	284
Prezentarea autorilor studiilor	299
Index	303

**SECȚIUNEA I
TEXTE ORIGINALE**

John Rawls
O teorie a dreptății*
(fragmente)

* Traducerea tuturor fragmentelor a fost realizată după John Rawls, *A Theory of Justice*, ediția a doua, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1999 (n. coord.).

PARTEA ÎNTÂI TEORIA

Capitolul I Dreptatea ca imparțialitate (*justice as fairness*)

În acest capitol introductiv voi schița câteva din ideile principale ale teoriei dreptății pe care aș dori s-o dezvolt. (...) Voi începe cu descrierea rolului dreptății în cooperarea socială și printr-o scurtă prezentare a subiectului prim al dreptății, structura de bază a societății (*basic structure of society*). În continuare, voi prezenta ideea principală a dreptății ca imparțialitate, o teorie a dreptății care generalizează și duce la un înalt grad de abstractizare concepția tradițională a contractului social. Contractul este înlocuit cu o situație inițială, care încorporează anumite constrângeri procedurale impuse argumentelor menite să conducă la un acord inițial asupra principiilor dreptății. De asemenea, voi lua în discuție, pentru clarificare și diferențiere, concepțiile despre dreptate ale utilitarismului clasic și intuizionismului și voi examina diferențele dintre ele și dreptatea ca imparțialitate. Obiectivul meu este să elaborez o teorie a dreptății care să fie o alternativă viabilă la aceste doctrine ce au dominat vreme îndelungată tradiția noastră filozofică.

§ 1. Rolul dreptății

Dreptatea este cea dintâi virtute a instituțiilor sociale, așa cum este adevărul pentru sistemele de gândire. O teorie, oricât de elegantă sau economică, trebuie respinsă sau revizuită dacă nu este adevărată; la fel legile și instituțiile, oricât de eficiente sau de bine-organizate ar fi, trebuie să fie reformate sau abolite dacă sunt nedrepte. Fiecare persoană posedă o inviolabilitate întemeiată pe dreptate și pe care nu o poate nesocoti nici chiar bunăstarea societății ca întreg. Din acest motiv, dreptatea contestă faptul că pierderea libertății pentru câțiva poate fi justificată dacă duce la un bine mai mare pentru ceilalți. Prin urmare, într-o societate dreaptă,

libertățile conferite de poziția de egalitate în drepturi a cetățenilor (*equal citizenship*)* sunt considerate ca de la sine înțelese; drepturile garantate de dreptate nu sunt subiect al târguielii politice sau al calculelor legate de interesele sociale. Singurul fapt care ne permite să acceptăm o teorie eronată este lipsa uneia mai bune; în mod analog, o nedreptate este tolerabilă numai când este necesară pentru a evita una și mai mare. Fiind cele dintâi virtuți ale activităților umane, adevărul și dreptatea nu admit niciun fel de compromis.

Aceste propoziții par să exprime convingerea noastră intuitivă despre primatul dreptății. Fără îndoială, ele sunt exprimate într-o formă prea tare. În orice caz, vreau să văd dacă aceste afirmații, sau altele similare, sunt plauzibile și, dacă este așa, cum pot fi ele justificate. În acest scop este necesară elaborarea unei teorii a dreptății în lumina căreia aceste aserțiuni pot fi interpretate și evaluate. Voi începe prin a lua în considerație rolul principiilor dreptății. Pentru fixarea ideilor, să presupunem că o societate este o asociație mai mult sau mai puțin auto-suficientă, formată din persoane care, în relațiile lor, recunosc drept constrângătoare anumite reguli de comportament și care, de cele mai multe ori, acționează în acord cu acestea. Să presupunem, mai departe, că aceste reguli specifică un sistem de cooperare conceput să promoveze binele celor care fac parte din el. Atunci, deși o societate este o întreprindere cooperativă destinată beneficiului reciproc, ea este marcată în mod specific, atât de un conflict, cât și de o identitate a intereselor. Există o identitate a intereselor atâta vreme cât cooperarea socială face posibilă o viață mai bună pentru toți, în comparație cu cea pe care ar avea-o prin propriile eforturi, dacă ar trebui să trăiască singuri. Există un conflict de interese atâta vreme cât persoanele nu sunt indiferente față de modul în care este distribuit beneficiul rezultat din activitatea lor colaborativă, întrucât fiecare preferă o parte cât mai mare uneia mai mici, pentru a-și realiza scopurile. Este necesar un set de principii pentru a alege între diferitele aranjamente sociale care determină această împărțire a avantajelor și pentru a garanta un acord privind distribuția adecvată a părților. Aceste principii sunt principiile dreptății sociale: ele ne oferă un mijloc pentru atribuirea drepturilor și datoriilor către instituțiile

* *Equal citizenship* vizează îndeosebi egalitatea în drepturile civile și politice (n. coord.).

de bază ale societății, și definesc distribuția specifică a beneficiilor și a sarcinilor cooperării sociale.

Să spunem, acum, că o societate este bine-ordonată (*well-ordered society*) atunci când nu este concepută doar pentru a promova binele membrilor ei, ci când este, de asemenea, guvernată efectiv de o concepție publică a dreptății. Adică, este o societate în care: (1) fiecare acceptă și știe că și ceilalți acceptă aceleași principii ale dreptății, iar (2) instituțiile sociale de bază satisfac în general și sunt recunoscute ca satisfăcând, aceste principii. În acest caz, cu toate că oamenii ar putea să emită pretenții excesive unul asupra celuilalt, totuși ei recunosc un punct de vedere comun în funcție de care să poată fi evaluate pretențiile lor. Dacă înclinația oamenilor către interesele proprii face necesar ca ei să fie vigilenți unii față de ceilalți, simțul lor de dreptate publică face posibilă asocierea lor stabilă. O concepție împărtășită despre dreptate va stabili legăturile prieteniei civice (*civic friendship*) între indivizi cu obiective și scopuri diferite; dorința generală pentru dreptate limitează încercarea de urmărire a altor scopuri. Se poate considera că o concepție publică a dreptății constituie cartă fundamentală a unei societăți bine-ordonate.

Societățile existente sunt, desigur, rareori bine-ordonate în acest sens, pentru că, de obicei, ceea ce este drept sau nedrept este obiectul unei dispute. În mod obișnuit, oamenii nu sunt de acord asupra principiilor care ar trebui să definească termenii de bază ai asocierii lor. Și cu toate acestea, dincolo de acest dezacord, putem spune că toți au o anumită concepție despre dreptate. Adică, ei înțeleg necesitatea unui set specific de principii și sunt pregătiți să-l susțină, principii care permit atribuirea drepturilor și îndatoririlor de bază, precum și determinarea a ceea ce ei vor considera că este o distribuție adecvată a beneficiilor și a sarcinilor cooperării sociale. Astfel, pare firesc să ne gândim la conceptul de dreptate ca fiind distinct de diferitele concepții ale dreptății și ca fiind definit în funcție de rolul comun al acestor diferite seturi de principii, al acestor diferite concepții.¹ Cei care au concepții diferite despre dreptate pot, totuși, să fie de acord că instituțiile sunt drepte, dacă nu se fac diferențieri arbitrare între persoane în ceea ce

¹ Aici îl urmez pe H. L. A. Hart, *The Concept of Law* (Oxford, The Clarendon Press, 1961), pp. 155-159.

privește atribuirea drepturilor și datorilor de bază și dacă regulile determină un echilibru adecvat între revendicările competitivoare în ceea ce privește avantajele vieții sociale. Oamenii pot să fie de acord cu această descriere a instituțiilor drepte, atâta vreme cât noțiunile de diferențiere arbitrară și de echilibru adecvat, care sunt incluse în conceptul de dreptate, rămân deschise pentru a fi interpretate de fiecare conform propriilor sale principii de dreptate. Aceste principii identifică asemănările și diferențele dintre persoane, care sunt relevante în determinarea drepturilor și datorilor, și precizează care împărțire a avantajelor este cea potrivită. Evident, această distincție, între conceptul de dreptate și diferitele concepții ale dreptății, nu pune probleme importante. Ea ne ajută doar să identificăm rolul principiilor dreptății sociale.

Oricum, existența unui anumit acord asupra concepțiilor despre dreptate nu este singura precondiție pentru o comunitate umană viabilă. Există alte probleme sociale fundamentale, în special cele legate de organizare, eficiență și stabilitate. Astfel, planurile indivizilor trebuie să fie corelate între ele în așa fel încât activitățile lor să fie compatibile unele cu altele și să poată fi duse la bun sfârșit fără ca așteptările legitime ale fiecăruia să fie puternic înșelate. Mai mult, finalizarea acestor planuri trebuie să ducă la realizarea unor scopuri sociale cu mijloace care sunt eficiente și compatibile cu dreptatea. Și, în fine, schema cooperării sociale trebuie să fie stabilă: oamenii trebuie să i se supună mai mult sau mai puțin cu regularitate și să se conformeze în mod voluntar la regulile sale de bază; când apar infracțiuni, ar trebui să existe forțe stabilizatoare care să prevină violările ulterioare și să încerce să restabilească acordul. Este evident că aceste trei probleme sunt legate de cea a dreptății. Dacă nu există un anumit acord asupra a ceea ce este drept și nedrept, va fi mult mai dificil ca indivizii să-și coordoneze planurile în mod eficient pentru a fi siguri că vor putea fi menținute aranjamentele în beneficiul reciproc. Neîncrederea și resentimentul erodează legăturile de civilitate, iar suspiciunea și ostilitatea îi determină pe oameni să acționeze în maniere pe care altfel le-ar evita. Astfel, în timp ce rolul particular al concepțiilor despre dreptate este să precizeze drepturile și îndatoririle de bază și să determine repartitia adecvată, modul în care o anumită concepție îndeplinește acest rol are efecte directe asupra problemelor eficienței, organizării și stabilității. În general, nu putem să

evaluăm o concepție despre dreptate doar în funcție de rolul său distributiv, oricât de util ar fi acesta în identificarea conceptului de dreptate. Trebuie să luăm în considerație conexiunile sale mai largi; chiar dacă dreptatea are o anumită prioritate, fiind cea mai importantă virtute a instituțiilor, totuși, în condițiile în care două concepții despre dreptate sunt la fel de importante, va fi preferată aceea concepție care, prin consecințele ei mai largi, este mai dezirabilă.

§ 2. Subiectul dreptății

Despre multe lucruri se spune că sunt drepte sau nedrepte: nu numai despre legi, instituții și sisteme sociale, ci și despre diferite tipuri de acțiuni particulare incluzând decizii, judecăți și imputații. De asemenea, noi numim atitudinile sau dispozițiile persoanelor, ca și persoanele în sine, drepte sau nedrepte. Subiectul nostru este, însă, dreptatea socială. Pentru noi, subiectul prim al dreptății este structura de bază a societății sau, mai exact, felul în care instituțiile sociale cele mai importante distribuie drepturile și datoriile fundamentale și determină repartizarea avantajelor rezultate din cooperarea socială. Prin instituții sociale înțeleg constituția politică și principalele aranjamente economice și sociale. Astfel, protecția legală a libertății de gândire și de conștiință, piețele concurențiale, proprietatea privată în sfera mijloacelor de producție și familia monogamă sunt exemple de instituții sociale majore. Instituțiile majore, luate împreună într-o singură schemă, definesc drepturile și datoriile oamenilor și influențează planurile lor de viață, ceea ce ei se așteaptă să devină și șansele lor de-a reuși. Structura de bază este subiectul prim al dreptății, pentru că efectele ei sunt atât de profunde și prezente chiar de la început. Ideea intuitivă pe care o propun aici este că această structură conține poziții sociale variate și că oamenii născuți în poziții diferite au așteptări diferite de la viață, determinate, parțial, atât de sistemul politic, cât și de circumstanțele economice și sociale. În felul acesta, instituțiile societății favorizează anumite puncte de pornire în raport cu altele. Acestea sunt, în mod deosebit, inegalități profunde. Ele nu numai că sunt persistente, dar afectează și șansele inițiale ale oamenilor în viață; în plus, nu este posibil să fie justificate prin apelul la noțiunile de

merit sau răsplată. Tocmai acestor inegalități, presupuse ca inevitabile în structura de bază a oricărei societăți, trebuie să li se aplice în primă instanță principiile dreptății. Aceste principii vor determina, apoi, alegerea unei constituții politice și a principalelor elemente ale sistemului economic și social. Dreptatea unei scheme sociale depinde, în mod esențial, de modul în care sunt atribuite drepturile și datoriile fundamentale, precum și de oportunitățile economice și condițiile sociale din diferitele sectoare ale societății.

Scopul cercetării noastre este limitat în două moduri. În primul rând, sunt interesat de un caz special al dreptății. Nu voi lua în considerație caracterul drept al instituțiilor și practicilor sociale în general și nici justetea dreptului națiunilor (*law of nations**) și a relațiilor dintre state, nici măcar în trecut (§ 58). Prin urmare, dacă se presupune că noțiunea de dreptate se aplică ori de câte ori este vorba de o repartizare a ceva privit în mod rațional ca avantajos sau dezavantajos, atunci noi suntem interesați doar de un singur aspect al acestei aplicări. Nu avem niciun motiv să presupunem în avans că principiile care satisfac structura de bază vor fi valabile în toate cazurile. Aceste principii pot să nu fie valabile în cazul regulilor și practicilor asociațiilor private sau al grupurilor sociale mai puțin cuprinzătoare. Ele pot să fie irelevante în cazul diferitelor convenții și obișnuințe informale ale vieții cotidiene; se poate chiar ca ele să nu explice clar caracterul drept sau, mai mult, caracterul corect și echitabil al aranjamentelor cooperative voluntare sau al procedurilor pentru realizarea înțelegerilor contractuale. Dreptul națiunilor poate implica principii diferite la care se ajunge într-un mod diferit. Voi fi satisfăcut dacă va fi posibil să formulăm o concepție rezonabilă despre dreptate pentru structura de bază a societății concepută pentru momentul actual ca un sistem închis, izolat de celelalte societăți. Semnificația acestui caz special este evidentă și nu are nevoie de explicații. Este firesc să presupunem că, odată ce avem o teorie întemeiată pentru acest caz, celelalte probleme ale dreptății vor fi mai ușor de tratat grație acestei teorii. Făcând modificările necesare, o asemenea teorie ar putea oferi cheia pentru rezolvarea unora din aceste alte probleme ale dreptății.

* *Law of nations* se referă la problema dreptății în relațiile dintre state, la aspectele cuprinse în *dreptul internațional* (n. coord.).

Cealaltă limitare a discursului nostru este dată de faptul că, în cele mai multe situații, analizez principiile dreptății care trebuie să reglementeze o societate bine-ordonată. Se presupune că fiecare acționează corect și își aduce contribuția la menținerea instituțiilor drepte. Deși dreptatea poate fi, după cum a spus Hume, o virtute prudentă și pizmuitoare, totuși ne putem întreba cum ar trebui să arate o societate perfect dreaptă.² De aceea, am luat în considerație, în primul rând, ceea ce am numit teoria conformității stricte la principiile dreptății, în opoziție cu teoria conformității parțiale (§§ 25, 39). Cea din urmă studiază principiile care ne determină modul în care facem față nedreptății. Ea include subiecte precum teoria pedepsei, doctrina războiului drept și justificarea diferitelor forme de opoziție la regimurile nedrepte, de la nesupunerea civilă și obiecția de conștiință, până la rezistența armată și revoluție. De asemenea, sunt incluse aici și chestiunile referitoare la dreptatea compensatorie și la punerea în balanță a unei forme de nedreptate instituțională în raport cu alta. Evident, problemele puse de teoria conformității parțiale sunt constrângătoare și urgente. Acestea sunt lucruri cu care ne confruntăm în viața cotidiană. Dar rațiunea pentru care am început cu teoria despre condițiile ideale este că ea ne oferă, cred, singura bază pentru o înțelegere sistematică a acestor probleme mai constrângătoare. De exemplu, discuția despre nesupunerea civilă se bazează pe această teorie (§§ 55-59). În orice caz, plec de la supoziția că nu există nicio altă cale pentru realizarea unei înțelegerii mai profunde și că problema naturii și scopurilor unei societăți perfect drepte constituie partea fundamentală a teoriei dreptății.

Să admitem, acum, că noțiunea de structură de bază este întrucâtva imprecisă. Nu este întotdeauna clar ce fel de instituții sau trăsături ale lor trebuie incluse în structura de bază. Dar este prematur să ne facem griji pentru acest lucru. Voi începe prin examinarea principiilor care se aplică efectiv la ceea ce face parte în mod cert din structura de bază înțeleasă intuitiv; apoi, voi încerca să extind aplicarea acestor principii astfel încât să acopere ceea ce par să fie elementele principale ale acestei structuri. S-ar

² D. Hume, *An Enquiry Concerning the Principles of Morals*, L.A. Selby-Bigge (eds.), a doua ediție (Oxford, Oxford University Press, 1902), secțiunea III, partea a treia, p.184.

putea ca în final să se dovedească că aceste principii sunt perfect generale, deși acest lucru este puțin probabil. Este suficient însă că ele se aplică în cazurile cele mai semnificative pentru dreptatea socială. Ceea ce trebuie reținut este că o concepție a dreptății pentru structura de bază are o valoare intrinsecă. Ea nu trebuie respinsă pe motivul că principiile sale nu sunt întotdeauna satisfăcătoare.

Astfel, o concepție a dreptății sociale trebuie privită ca oferind în primul rând un criteriu în funcție de care trebuie evaluate aspectele distributive ale structurii de bază a societății. Prin urmare, acest principiu nu trebuie confundat cu principiile care definesc celelalte calități ale structurii de bază și ale aranjamentelor sociale generale, caracterul lor eficient sau ineficient, liberal sau non-liberal și multe alte calități, precum și dacă sunt drepte sau nedrepte. O concepție exhaustivă care definește principiile pentru toate calitățile structurii de bază și care indică valoarea acestora când se află în conflict este mai mult decât o concepție despre dreptate; este un ideal social. Principiile dreptății sunt doar o parte, probabil cea mai importantă, a unei asemenea concepții. Un ideal social, în schimb, este corelat cu o concepție despre societate, cu o viziune despre modul în care trebuie înțelese obiectivele și scopurile cooperării sociale. Diferitele concepții ale dreptății sunt rodul diferitelor idei pe care le avem despre societate pe fundalul unor viziuni competitive despre necesitățile naturale și despre posibilitățile pe care le oferă viața omenească. Pentru a înțelege pe deplin o concepție a dreptății trebuie să facem explicită concepția despre cooperarea socială din care aceasta este derivată. Dar în această operațiune nu trebuie să pierdem din vedere rolul particular al principiilor dreptății sau al subiectului prim la care ele se aplică.

În aceste remarci preliminare am făcut distincția între conceptul de dreptate, definit ca un echilibru adecvat între revendicările competitive, și concepția despre dreptate constituită dintr-un ansamblu de principii corelate care au ca scop identificarea elementelor relevante ce determină acest echilibru. De asemenea, am caracterizat dreptatea ca fiind doar o parte a unui ideal social, deși teoria pe care o propun, evident, lărgeste sensul comun al conceptului de dreptate. Această teorie nu este o descriere a

semnificației comune, ci o interpretare a anumitor principii distributive care se aplică structurii de bază a societății. Presupun că orice teorie etică suficient de completă trebuie să includă principiile referitoare la această problemă fundamentală iar aceste principii, oricare ar fi ele, constituie doctrina dreptății specifică unei teorii etice. Conceptul de dreptate este definit astfel de rolul pe care principiile sale constitutive îl au în atribuirea drepturilor și datorii și în repartitia adecvată a avantajelor sociale. O concepție a dreptății este o interpretare a acestui rol.

Or, această interpretare pare să nu corespundă cu tradiția. Cred, totuși, că nu este așa. Sensul cel mai precis pe care l-a dat Aristotel dreptății și din care derivă cele mai cunoscute formulări este acela de a ne abține de la *pleonexia*, adică să nu obținem avantaje pentru noi înșine, însușindu-ne ceea ce aparține celuilalt, proprietatea, recompensa, funcția etc. sau refuzând unei persoane ceea ce i se cuvine, îndeplinirea unei promisiuni, plata unei datorii, respectul pe care îl merită ș.a.m.d.³ Evident, această definiție este construită pentru a se aplica acțiunilor, iar persoanele sunt considerate drepte în măsura în care ele posedă, ca o trăsătură permanentă a caracterului lor, o dorință constantă și efectivă de a acționa drept. Este clar că definiția lui Aristotel presupune o interpretare a ceea ce aparține în mod propriu unei persoane și a ceea ce i se cuvine. Or, cred că aceste îndreptățiri sunt derivate foarte des din instituțiile sociale și din așteptările legitime pe care acestea le produc. Nu există niciun motiv să credem că Aristotel n-ar fi de acord cu această afirmație și cu siguranță el are o concepție despre dreptatea socială care să dea socoteală de aceste revendicări. Definiția pe care am adoptat-o este destinată a fi aplicată în mod direct celui mai important caz, acela al dreptății structurii de bază. Nu există niciun conflict cu noțiunea tradițională de dreptate.

³ *Nicomachean Ethics*, 1129b-1130b5. Am urmărit interpretarea lui Gregory Vlastos, "Justice and happiness in *The Republic*," în *Plato: A Collection of Critical Essays*, editată de Vlastos (Garden City, N. Y., Doubleday and Company, 1971), vol. 2, pp. 70 și urm. Pentru o discuție despre dreptate la Aristotel, vezi W. F. R. Hardie, *Aristotle's Ethical Theory* (Oxford, The Clarendon Press, 1968), cap. X.